

**Nilüfer Göle**, *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar: Avrupa Kamusal Alanındaki İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma*,  
(Metis, İstanbul, 2015, 283 sayfa.)

Paris'te bulunan Sosyal Bilimler Akademisi Sosyoloji ve Siyaset Bilimleri Bölümü (EHESS)'nde öğretim üyesi olan Göle, kamusal alan, sekülerizm, modernite, küreselleşme ve Müslümanların Avrupa'daki toplumsal entegrasyonları gibi konularda çalışmalarını sürdürmektedir. Göle, Avrupa'da yaşayan Müslümanların modernite ile olan bağlarını inanç ve sekülerizm ekseninde değerlendirip Müslümanların, Müslüman olmayan çevreleriyle olan ilişkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Dört yıllık bir saha çalışmasıyla tamamlanan bu kitap İslami kültürden gelen Avrupalı Müslümanların gündelik hayatlarında neler yaşadıklarını ve Avrupa'da yaşanan terör eylemlerinin onlara nasıl yansıdığını anlamaya çalışmaktadır. Daha çok kamusal alanın uzağında bir kimliğin ifşaatına dönüşmediği müddetçe rahatsız edici değilken, Avrupalıların hayatında görünür olmaya ve onların sahip oldukları konumları talep etmeye başlayınca memnuniyetsizlik eksenine yerleştiklerini ve bunun gündelik hayat ve küresel siyasal pratikler etrafında nasıl şekillendiğini yorumlamaktadır.

Kitap, tanıtım ve giriş kısımlarının dışında dokuz bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Önemli konu başlıklarıyla araştırma alanını derinleştirerek kapsayıcı bir çalışmaya dönüşen kitap, Charlie Hepdo olayı ile başlar. Fransa'da Ocak 2015 tarihinde mizah dergisi olarak yayımlanan Charlie Hepdo'nun sekiz yazar ve çizeri ile iki polis ve iki vatandaşın katledildiği olay, Avrupa'daki İslam korkusunun yeniden nüksetmesine neden olmuştur. Göle'ye göre terör saldırılarının yarattığı gündem Müslümanlar üzerinde yeni bir algıya dönüşürken İslam; şiddet, otorite ve ölüm gibi kavramlarla birlikte daha çok anılmaya başlamıştır. Avrupa kamuoyunda şiddet ve terörün failine bakılmaksızın yaşanan her eylem Avrupa'daki Müslümanların entegrasyonunu yeniden gündeme getirmiş ve toplumsal yaşama uyum göstermiş olan Müslümanların da yok sayılmasına neden olmuştur. Terör ve şiddet olaylarından sonra Müslümanların bir dışlanma politikasıyla karşı karşıya kalması toplumsal bütünleşmeyi imkânsız hale getirmektedir. Bu durum Avrupa'daki Müslüman entegrasyonunun ne kadar yüzeysel ve samimiyetsiz bir zeminde olduğunu göstermektedir.

Göle'nin çalışması aynı zamanda EuroPublic İslam projesinin bazı sonuçlarının tercümesi ve Avrupa'daki İslam'ın kamusal alandaki yansımalarını sosyolojik ve tarihsel arka planıyla çözümlemeyi hedeflemektedir. O'na göre yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da yaşayan Müslümanların toplumsal görünürlükleri, gündelik hayatın her alanına yayılarak Avrupa kültürünün eklenmiş bir parçasına dönüşmüştür. İslam'ın batı kültürü ve dinden uzak olan Avrupa yaşamıyla olan bağının tamamen kurulamayacağına olan inanç kamusal alanda sürekli merak edilen konuların başında gelmektedir. Avrupa'daki büyük kentlerde yaşayan Müslümanlar medya ve kitle iletişim araçlarının terörizmi vurgulayan ve kültürel açıdan toplumsal dokuyla uyuşmadığına dair muhalif söylemlerine maruz kalmaktadır. Kentsel bütünleşmenin ya da kültürel birlikteliğin imkansız olduğunu vurgulayan bu anlayış yaygın hale gelen İslamofobiyi beslemekten ve büyütmekten başka bir işe yaramamaktadır. Bununla beraber moderniteyle iç içe geçmiş Müslüman kadın ve erkekler toplumsal bütünleşme sürecinde melez bir figürün yansıması gibi durmaktadırlar.

*İslam'a Girmek Yasak* bölümünde yazar *flaneur* (avare gezinen) figürüyle göçmenlik olgusu etrafında oluşan ötekileştirmeden bahseder. Flaneur'un aksine neredeyse bir yerden başka bir yere geçen göçmen sürekli bir engele takılmakta, gittiği her yeni yer sınırlayıcı bir sınava dönüşmektedir. Avrupa kimliği üzerinde yabancı olmanın faturasına dönüşen ötekiyi tanımlamak için oluşturulan "biz" bir takım yasakların ve önkoşulların olduğu daimi bir sınırlamaya doğru ilerlemiştir. Özellikle İslam etrafında oluşan tüm ihtilaflar toplumsal yaşamda yaratılan ötekiliği meşru hale getirmiştir. Avrupa'nın temel dayanaklarına dönüşen "cinsiyet eşitliği" ve "ifade özgürlüğü" İslam etrafında genel bir seferberlik halini alırken onun simgesel temsillerine dönüşen başörtüsü de kamusal alanın temel tartışma konularını oluşturmuştur. Kendi kimliğini yeniden oluşturmaya çalışan ve İslam'ı toplumsal bir istila olarak gören Avrupa, "biz" ile seküler değerler üzerine yeni bir alan inşa ederek İslam'ı "öteki" olarak tanımlamaya çalışmaktadır (ss. 35-36).

Yazar aynı bölümde Müslümanların varlığının yaratmış olduğu endişenin Avrupa'nın kendi kimliğini dayatmasına doğru ilerleyen bir politikaya dönüştüğünü dile getirmektedir. Laiklik prensibinin uygulanması ve dinsel simgelerin okullarda belirgin şekilde takılması veya giyilmesini

engelleyen kanun çıkarılarak ötekilik yasal zemine oturtulmuştur. 1990'lı yıllarda Fransa'da dayatılan kültürel değerler, Müslüman göçmenlerin entegrasyonunu kendi kültürel dinamikleriyle sistematize etme çabasına dönüşmüştür. Fransa'nın yanında Almanya'nın da aynı endişeyle kültürel kimliğini dayatma politikası Avrupa kamusal alanında İslam'ın yarattığı endişenin dışavurumuna dönüşmüştür (ss. 40-41).

Kitabın ikinci bölümünde Göle'ye göre Avrupa'da İslam etrafında oluşmaya başlayan muhalif popülist söylem islamofobik hareketlerin ortaya çıkmasını tetiklemiş bunun karşısında Müslümanlar arasında gelişen karşı söylem, kamusal alanda iki zıt tartışmayla kendine yer edinmiştir. Avrupa'da yetişen, kültürel ve toplumsal açıdan nitelikli iletişim becerisine sahip olan aydın, ilahiyatçı, sanatçı ve eğitimci gibi yönleriyle ön plana çıkan Müslüman aktörler, önemli bir muhalif güç oluşturmuşlardır. "Müslüman seslerin duyulmaya başlaması İslam tartışmalarında yeni figürlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeni kuşakların temsilcisi, kendilerini göç sonrası döneme ve bütünleşme sürecine adanmış kadın-erkek figürlerin Avrupa dillerine hakimiyetleri, iletişim ve toplumsal adap ve kalıplarına vukufu sayesinde kamusal tartışmalara katılmaları kolaylaşıyor." (s.64). Yeni kuşağın temsiliyetini üstlenen bu figürler sahip oldukları etkili iletişim becerileri sayesinde Batı'nın İslam ve Ortadoğu üzerine geliştirmiş olduğu teorik argümanları tersyüz etmeyi başarmaktadır. Ayrıca tarih boyunca İslam'ı oryantalizmle yeniden üretime sokan bu kalıplar yeni kuşakla beraber sorgulanabilmektedir.

Göle'ye göre uzun yıllar Avrupa'da yaşamış ve toplumsal yaşamda sosyolojik açıdan gündelik Avrupa dokusuyla önemli oranda özdeşleşmiş Müslümanlar şeriat ve radikal İslam'a dair düşüncelerinde daha laik ve modern bir algıya sahiptirler.

Şeriat nosyonu üzerinde durulması İslami referans evreninde prensip itibarıyla merkezi bir yer işgal eden bu nosyon Müslümanların din alanında, toplumsal ilişkilerde ve hukuki meselelerde uymak zorunda olduğu emirlerin tamamını içermektedir. Oysa araştırmamız Avrupalı Müslümanların tahayyülünde bu nosyonun zayıf bir tesiri olduğunu ve inançlarının tanımında yer almadığını göstermiştir (s. 70).

Göle'nin tespitinden yola çıkarak ortaya konulan ve Avrupalı Müslümanlar'ın İslam'a karşı sorgulayıcı bir tutumu benimsemiş olmaları, İslam inancının seküler bir bağlama oturtulma çabası olarak görülebilir.

Müslümanlığın katı, dayatmacı ve geleneksel ritüellerden ibaret olduğu ve Avrupalı Müslümanlarla beraber kentli, modern ve eleştirel bir İslam anlayışının hâkim olduğunu düşündürmek İslam inancının kökenini ve motivasyonunu gerçekdışı bir zemine doğru sürüklemektedir. Müslümanların azınlık konumunda yaşadıkları toplumlarda gündelik yaşama adapte olma süreçleri ve yeni toplumsal alışkanlıklar edinmiş olmaları bu değişimi ve farklılaşmayı anlamlı hale getirmektedir. Buldukları çevre ve orada şekillenen habituslar İslam'ın farklı yorumlarının ya da yorumların bazılarının tercihini mümkün hale getirebilmektedir.

Kitabın her bölümü bir temsili üstlenmiş olsa da aslında namaz, cami, başörtüsü, helal, haram gibi kavramlar İslam inancının birbiriyle iç içe geçmiş önemli figürleridir. Kitabın *İhtilaflı Namaz Mekânları* bölümünde Avrupa toplumlarında Müslümanların kamusal alanda görünürlüklerinin önemli ritüellerinden biri olan namaz ibadetinden bahsetmektedir.

Kamusal alanda namaz -bireysel ya da kolektif- farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Sokaklar, okullar ya da kent merkezleri nadiren de olsa alışılmadık ibadet mekânlarına dönüşmekte, Paris, Berlin, Milano ve Bolonya gibi çeşitli Avrupa kentinde bir dizi ihtilaf patlak vermektedir. Elbette araştırmada bu ihtilaflara ışık tutmaya çalıştık. 2000'li yılların Fransa'sında bu olguyla ilgili ihtilaf bir sokağın adıyla anıldı: Myrha Sokağı. Bu sokak Paris'in on sekizinci bölgesinde nüfusunun çoğunluğu göçmenlerden oluşan Goutte d'Or Mahallesi'nde yer almaktadır. Cuma namazları sırasında bu sokakta bulunan Halit İbn Velid Camii'ne çok sayıda mümin akın eder. Caminin iç mekânının yetersizliği yüzünden cemaat dışarıya taşar. (s.88).

Avrupa'nın önemli kentlerinde Müslümanların namaz ibadetlerini yerine getirirken kamusal alanda yaşanan ihtilaflar ve mekânsal homojenleştirme politikası toplumsal farklılıklara olan tahammülsüzlüğü de dışı vurmaktadır.

İslam'ın görünür hale gelmesinin Avrupa toplumlarındaki tarafsızlık ve laiklik politikasının da derin bir çelişkiye düşmesine neden olduğunu söyleyen Göle, Fransa ve Almanya örneklerini gösterir. Fransa'da 1905 yasasıyla devletin dinler karşısındaki tarafsızlık prensibi yasası okullardaki dini sembol ve göstergeleri yasaklar. Ama Almanya'da okul dersliklerinin duvarlarına Hristiyan haçının asılması bu konudaki çelişkiye işaret eder. Avrupalı Müslümanların İslami faaliyetlerinin temel göstergelerinden biri olan camiler Avrupa'nın seküler yapısına bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Çünkü kamusal alan çağdaş toplumlara göre seküler bir yapı üzerine inşa edilmelidir. Camiler Müslüman ülkelerde ikincil bir konuma itilmiş olsa da Avrupa'ya göç eden Müslümanlar için camiler dinsel yaşamın ve Avrupa toplumunda var olabilmenin önemli toplumsal simgelerinden birine dönüşmüştür. Avrupalı Müslümanların ihtiyacını karşılamak üzere yüzlerce mescit bulunmaktadır. Bir çoğu işçi yatakhanelerine gizlenmiş, metruk sanayi bölgelerinde oluşturulmuş ya da dernek olarak kurulmuş mekânların bir kısmına yapılmıştır. Bu cami ve mescitler toplumsal hayatta belirgin bir şekilde görünmedikleri müddetçe rahatsız edici olmazlar. Fakat ne zaman ki bir kubbe veya minareyle temsil edilmeye başlarsa o zaman toplumsal bir ihtilafı da beraberinde getirir (ss. 39-41).

Göle, 1990'lı yıllardan itibaren sanatın Avrupa'daki Müslümanlar için önemli ihtilaf alanlarından birine dönüştüğünü dile getirir. Avrupa sanatında tesettürlü kadınlar, cihatçılar, minare, seccade gibi İslam'ı temsil eden figürler giderek daha belirgin hale gelmekle beraber gündelik hayatta grafiti, videolar, karikatür ve afişlerle metrolarda, otobüs duraklarında, sanat mekânlarında ifşa edilmektedir. Bu durum İslam'a görünürlük kazandırmakla beraber aynı zamanda Avrupa ile İslam arasındaki karşıtlığa dönüşmektedir (ss. 134-135). Yazar *Örtünme ve Aktif Azınlıklar* ismini taşıyan bölümde İslam'da kadının örtünmesinin çağdaş imanın ana sembollerinden birini oluşturduğunu söyler. Avrupa'daki kamusal alanda Müslüman kadınların başörtüsü temel tartışma konularından biri olmakla beraber Avrupalılar için kadını cinsiyetçi bir ayrıma maruz bırakarak onu geleneksel evrenine hapsedmektedir. Ayrıca kadın örtünmesinin haram alanından ziyade kadının mahrem alanını yabancı bakışlardan korumayı amaçlamaktadır.

İslam'ın kolektif örf ve adetlerinin bir parçası olmadığı Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman kadınlar imanlarının idamesi ve kendilerine yöneltilen kamusal bakış konusunda çok daha yoğun bir farkındalık içindeler. Başörtülü olduklarını bir an bile unutmadıklarını söylüyorlar. Müslüman ülkelerin aksine Avrupa'da başörtüsü, onu takanlar için olsun toplumun gözünde olsun, bir doğallık halesine sahip değil. Başörtüsünün kamusal algısı, kadınları imanları ve dinsel kimliklerinin sunum kipleri hakkındaki bilinçlerini etkilemektedir (s. 153).

Kamusal alanda Müslümanların önemli simgelerinden biri olan başörtüsünün görünür olması Avrupa kamuoyunun seküler bakış açısını sarsmakta ve bu durum ifşa edilemeyen bir tepkiselliğe dönüşmektedir.

1970'li yıllardan bu yana siyasal İslamcılığın yükselmesiyle beraber şeriat nosyonu yeniden güncelleştirilmiştir. Modern toplumlarda dini otoritenin pratik yaşamdaki karşılığı yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Şeriat söyleminin siyasal yaşamdaki karşılığı Sünni toplumlar için sorunlu bir alandır. İslam toplumlarında toplumsal yapıyı bir ruhban sınıfının yönetmesine izin verilmemektedir. Göç eden Müslümanların önemli bir kısmı modern toplumsal yapının kültürel ve seküler dönüştürücülüğü sayesinde dinlerini yorumlama özgürlüğüne sahip olurlar. Çünkü seküler bir toplumda dinin normatif kıstasları yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Toplumsal yaşamı kamu başlığı altında yeniden anlamlandırma çabası tarihsel arka planı irdelemeyi daha kolay hale getirecektir. Toplumun püf noktalarını ve yapıyı oluşturan merkezi kategoriler kamusal alanın çözümlenmesini anlaşılır kılacaktır. Şeriatın gündelik hayatın normlarını belirlemeden inançlarını yaşamak isteyen Avrupalı Müslümanlar Avrupa'da bu durumun ayrıcalıklarından faydalanmaktadırlar. Avrupalı Müslümanların önemli bir kısmı batılı aidiyetlerden feragat etmeden inançlarını yaşamak istemektedirler (ss. 180-185).

Yazar'a göre batı toplumlarında yaşanan sekülerleşme süreciyle beraber din ve inanç açısından kutsal kabul edilen değerler çözülerek toplumsal yaşamı dönüştürme gücünü yitirmeye başlamıştır. Müslüman toplumlarda kutsal hala tüm canlılığıyla önemli bir etkiye sahiptir. Avrupalı Müslümanlarda da kutsal olana saygı gücünü hala koruyabilmektedir. Batıda sürekli aşınmaya başlayan bu yapı Müslümanlarda güçlenerek artmaktadır. Müslümanlar ve öz Avrupalılar arasında yaşanan zıt durum bir tahammülsüzlüğe, gerilime ve toplumsal ayrışmaya neden olmaktadır. Bu ayrışma ve tahammülsüzlük Müslümanları ciddi bir şekilde sınamaya ve zor bir deneyime doğru sürüklemeye çalışmaktadır. İslam'ın ortaçağdaki fetihçi saldırganlığının izleri ile günümüzde Avrupa'ya göç eden Müslümanlar arasında bağlantı kurmak ve bunu birbiriyle paralel olarak değerlendirmek anlamsız olur. Fakat Avrupa'da fetihçi bir İslam korkusunun izleri hala bulunmaktadır. Kiliselerin boşaldığı dinsel hakikatlerinin anlamsızlaştığı sekülerleşme döneminde Müslümanların çoğaldığı ve hala dini ritüellerine, örf ve adetlerine olan bağlılıkları derin bir endişe kaynağına dönüşebilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma yirmi bir Avrupa kentindeki Müslümanların kültürel entegrasyonlarını başörtüsü, cami, şeriat, şiddet, helal gıda ve iletişim

gibi önemli konu başlıkları kapsamında değerlendirip kamusal alandaki görünürlüklerini gündeme getirmiştir. Dünyanın birçok ülkesinde yıllardır yaşayan Müslümanlar, yaşadıkları coğrafyaya uyum sağlama sürecinde önemli dönüm noktaları yaşamış, birçoğunun doğup büyüdüğü bu yerlerde bağlı oldukları aidiyet ve inançlarıyla gündelik Avrupa hayatında yeni bir doku inşa etmişlerdir.

 **Yılmaz Can**

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı  
Doktora Öğrencisi